

Олександр СОЛДАТЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7400-2779

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) *ssanya2012@ukr.net*

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СОЦІОКУЛЬТУРНУ СФЕРУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті питання активного розвитку європейського мистецтва у 21 столітті та його реагування на мінливу соціокультурну сферу сучасного світу. Автором досліджуються тенденції сучасного мистецтва, підкреслюючи різноманітні засоби вираження та основні теми, що формують мистецькі практики в Європі. Акцентується увага на деяких прикладах праць науковців у цій галузі, які зробили внесок у дослідження та розуміння сучасного європейського мистецтва. Автор підкреслює, що українські митці все більше залучаються до міжнародної співпраці і тому менеджерам соціокультурної діяльності важливо постійно бути в курсі тенденцій сучасного європейського мистецтва щоб ефективно організовувати в Україні і за кордоном цікаві культурні проєкти, спілкуватися з різноманітними спільнотами, передбачати суспільні зміни, одержувати конкурентну перевагу та підтримувати митців-початківців. Метою статті є дослідження тенденцій сучасного світового мистецтва в Європі, висвітлення різноманітних засобів виразності та основних тем, що впливають на соціокультурну сферу в Україні. У статті підкреслюється, що однією з визначних тенденцій сучасного європейського мистецтва є освітування та дослідження культурного плюралізму, різноманітності та ідентичності, що відображає багатокультурний характер суспільства. Вуличне мистецтво, графіті, інсталяції, концептуалізм і мінімалізм є також важливими напрямками сучасного європейського мистецтва. Автор звертає увагу на те, що митці в Європі активно займаються політичними та соціальними проблемами (популізм, міграція, націоналізм, нерівність і права людини). Європейські митці сприймають мультикультуралізм, черпають натхнення з глобальних перспектив, застосовують трансдисциплінарні підходи, стираючи межі між різними мистецькими дисциплінами. Автор підкреслює, що у європейському мистецтві також спостерігається відродження традиційної майстерності. На думку автора, інноваційні технології значно вплинули на світ мистецтва, сучасною тенденцією стало цифрове медіа-мистецтво, створивши нові можливості та форми художнього вираження. Європейські митці використовують свою творчість для підвищення обізнаності про екологічні проблеми та закликаючи громадян переглянути свій вплив на довкілля. Автор наголошує, що менеджери соціокультурної діяльності спочатку отримують базові теоретичні знання та практичні навички про сучасне європейське мистецтво під час навчання у закладах вищої освіти при вивченні дисципліни «Тренди сучасного світового мистецтва», а потім поповнюють та розширюють їх впродовж всього життя.

Ключові слова: європейське мистецтво, тренди сучасного мистецтва, менеджер соціокультурної діяльності, емпатія, доступність, різноманітність.

Oleksandr SOLDATENKO,

orcid.org/0000-0001-7400-2779

Candidate of Pedagogic Sciences,

Associate Professor at the Department of Art Disciplines
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(Chernihiv, Ukraine) *ssanya2012@ukr.net*

TRENDS IN MODERN EUROPEAN ART AFFECTING THE SOCIO-CULTURAL SPHERE OF UKRAINE

The article discusses issues of the active development of European art in the 21st century and its response to the changing socio-cultural sphere of the contemporary world. The author explores trends in contemporary art, emphasizing diverse means of expression and the main themes that shape artistic practices in Europe. Attention is focused on specific examples of scholars' work in this field, who have contributed to the research and understanding of contemporary European art. The author emphasizes that Ukrainian artists are increasingly engaging in international collaboration, highlighting the importance for socio-cultural event managers to stay updated on trends in contemporary European art. This enables them to effectively organize engaging cultural projects both in Ukraine and abroad, interact with diverse communities, anticipate societal changes, gain a competitive edge, and support emerging artists. The aim of the article is to explore

trends in contemporary global art within Europe, highlighting diverse means of expression and core themes that influence the socio-cultural sphere in Ukraine. The article underscores that one of the prominent trends in contemporary European art is the celebration and exploration of cultural pluralism, diversity, and identity, reflecting the multicultural nature of society. Street art, graffiti, installations, conceptualism, and minimalism are also significant directions in contemporary European art. The author highlights that artists in Europe are actively engaging with political and social issues, including populism, migration, nationalism, inequality, and human rights. European artists embrace multiculturalism, draw inspiration from global perspectives, and employ transdisciplinary approaches, blurring the boundaries between different artistic disciplines. The author emphasizes that a resurgence of traditional craftsmanship is also observed in European art. According to the author, innovative technologies have significantly influenced the world of art, digital media art has become a modern trend, creating new opportunities and forms of artistic expression. European artists use their creativity to raise awareness about environmental issues and encourage citizens to reconsider their impact on the environment. The author emphasizes that socio-cultural event managers initially acquire foundational theoretical knowledge and practical skills about contemporary European art during their education at higher education institutions while studying the discipline of "Trends of modern world art" and then supplement and expand them throughout their lives.

Key words: *European art, trends of modern art, socio-cultural event managers, empathy, accessibility, diversity*

Постановка проблеми. Мистецтво завжди було відображенням світу, в якому ми живемо, віддзеркалюючи дух свого часу та пропонуючи глибоке розуміння людського досвіду. У 21 столітті воно продовжує розвиватися, приймаючи нові форми, стилі, концепції та допомагаючи орієнтуватись в складностях сучасного світу.

Українські митці все більше залучаються до міжнародного світу мистецтва, беруть участь у виставках, презентаціях, соціокультурних проєктах і тісно співпрацюють з творчими людьми з країн Євросоюзу. Ця тенденція не тільки дозволяє обмінюватися ідеями, творчими доробками та перспективами, допомагає міжкультурному діалогу та збагачує українську мистецьку сцену, а також надає вітчизняним митцям можливість демонструвати свої роботи на міжнародній арені, сприяючи розмаїттю та взаємопов'язаності сучасного світового мистецтва.

Менеджерам соціокультурної діяльності важливо постійно аналізувати тенденції сучасного світового мистецтва, досліджувати різноманітний мистецький ландшафт для ефективної організації виставок, заходів, івентів, що резонують як з європейською так із українською аудиторією. Це допоможе їм через спільні культурно-мистецькі проєкти ініціювати суспільний діалог, розвивати критичне мислення та надихати на позитивні соціальні перетворення в Україні. Розуміння останніх подій у європейському мистецтві дозволяє їм включати у свою діяльність сучасні твори світового мистецтва, що відображають досвід і проблеми різних спільнот для подолання розбіжностей, сприяння інклюзії та заохочення результативного діалогу серед широкого кола українських відвідувачів (Солдатенко, 2023).

Аналіз досліджень. Багато світових науковців досліджували сучасне європейське мистецтво, серед них: К. Грінберг – присвятив свої праці абстрактному експресіонізму художників

Дж. Поллока, М. Ротко та В. Кунінга (Greenberg, 2003); Дж. Кларк – досліджував роботи П. Пікассо, А. Матісса та Е. Мане, зокрема його ключову роботу «Олімпія» (Clark, 2012); Р. Краусс – зосередила дослідження на скульптурі та авангарді, включаючи роботи таких художників, як К. Бранкузі, Р. Сєрра та Л. Буржуа (Krauss, 2012); А. Буа – вивчав такі течії сучасного мистецтва, як кубізм і сюрреалізм, зокрема роботи П. Пікассо та Ж. Брака (Bois, 2022); Л. Нохлін – відіграла ключову роль в історії феміністичного мистецтва та досліджувала внесок жінок-художниць: А. Джентілескі, М. Каскат і Б. Морізо (Nochlin, 2015); І. Поллок – досліджувала та контекстуалізувала мистецькі техніки В. Ван Гога і Г. Клімта в широких соціальних та психологічних рамках (Pollock, 2007); Х. Фостер – досліджував такі теми, як постмодернізм, глобалізація та зв'язок між мистецтвом і політикою, аналізував соціально-політичні наслідки робіт сучасних митців (Foster, 2020); Ч. Гаррісон – проводив дослідження таких течій, як дадаїзм і конструктивізм, аналізуючи роботи М. Дюшана і К. Малевича (Harrison, 2008); Жан Клей – вивчав мистецькі розробки та внесок у сучасне європейське мистецтво П. Сезанна та П. Гогена (Clay, 2017); Б. Бухло – аналізував твори Е. Ворхола, Г. Ріхтера та М. Бродтарса в широкому історичному та культурному контекстах (Buchloh, 2015); Франко Б'янкіні – підкреслював важливість розуміння тенденцій сучасного мистецтва для сприяння культурному відродженню та просуванню соціальної згуртованості (Bloomfield, 2004).

Є багато українських вчених, які досліджували сучасне європейське мистецтво. Ось кілька яскравих прикладів: М. Мудрак – провела ґрунтовні дослідження сучасного українського авангарду та конструктивізму (Мудрак, 2008); Т. Філевська – досліджувала зв'язок між українськими та європейськими мистецькими розробками (Велика ідея, 2023); Є. Моляр – вивчала течії сучасного

європейського мистецтва та досліджувала його зв'язок з українським; Д. Чембержі у дисертаційному дослідженні аналізувала діяльність українських митців у європейських та світових інсталяційних арт-проектах (Чембержі, 2021); Я. Бабченко – досліджувала образну презентацію інформації в сучасному медіапросторі культури (Бабченко, 2021); Т. Шепеть у своєму дослідженні розкрила вплив європейського мистецтва на станкову графіку Львова (Шепеть, 2019).

Це лише декілька прикладів українських та зарубіжних науковців, які зосередилися на дослідженні сучасного європейського мистецтва.

Важливо зазначити, що галузь історії мистецтва величезна і є набагато більше вчених, які зробили внесок у вивчення сучасного європейського мистецтва, натомість питання висвітлення тенденцій, що впливають на соціокультурну сферу в Україні залишилось поза увагою дослідників.

Метою статті є дослідження тенденцій сучасного світового мистецтва в Європі, висвітлення різноманітних засобів виразності та основних тем, що впливають на соціокультурну сферу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво завжди відігравало важливу роль у формуванні культурних наративів і відображенні суспільних змін. Європа вже давно є центром художнього самовираження з багатою історією впливових течій відомих митців. У сучасному світі європейське мистецтво продовжує розвиватися, реагуючи на постійні суспільні зміни та відображаючи різноманітні культурні, соціальні та політичні ландшафти.

Однією з визначних тенденцій сучасного європейського мистецтва є оспівування та дослідження різноманітності. Багатий культурний гобелен Європи та різноманітне населення породили тенденцію дослідження культурного плюралізму та ідентичності в сучасному мистецтві. Митці різного походження вивчають свою спадщину та презентують ідентичність через творчість. Ця тенденція сприяє інклюзивності, вшановує різноманітність європейського досвіду, кидає виклик монолітним наративам і стереотипам. Художні твори в Європі часто розкривають такі теми, як раса, етнічна приналежність, стать та імміграція. Митці долають бар'єри та використовують свою роботу, щоб створювати простір, де голоси маргіналізованих людей будуть почуті. Вони широко представляють весь спектр культурних, етнічних і соціальних верств, що відображає багатокультурний характер наших суспільств та являється актуальним для сучасної української мистецької практики.

Вуличне мистецтво та графіті також стали визначними напрямками як європейського, так

і українського сучасного мистецтва. Виходячи з міських пейзажів, митці використовують громадські простори як полотно для передачі своїх соціальних та політичних меседжів. Вуличне мистецтво часто кидає виклик усталеним нормам, спонукає до роздумів і підкреслює голоси маргіналізованих спільнот. В Україні художники також використовують широкий спектр мистецьких технік, від великомасштабних фресок до трафаретів, перетворюючи міські пейзажі на яскраві галереї, що спонукають до суспільної дискусії.

Концептуальне та інсталяційне мистецтво, що акцентує увагу на ідеях, інтелектуальній активності, а не на традиційних естетичних міркуваннях набули особливого значення на сучасній європейській мистецькій сцені, заохочуючи глядачів розширювати свій світогляд. Інсталяції створюють захоплююче середовище, що огортає глядача і кидає виклик традиційним межах мистецтва, забезпечуючи мультисенсорний досвід. Митці в Україні теж використовують ці засоби для висвітлення абстрактних концепцій, кидають виклик самому поняттю «арт-об'єкт» і традиційним уявленням про мистецтво, залучаючи глядачів до емпатії на інтелектуальному та емоційному рівнях.

Європа має багату історію політичних та соціальних потрясінь і ці теми продовжують резонувати в сучасному мистецтві. Саме тому концептуальне політично і соціально ангажоване мистецтво стало важливою тенденцією, зосереджуючись на своєму потенціалі стимулювати соціальні зміни та вирішувати нагальні політичні проблеми. Митці активно взаємодіють з громадами і активістами та використовують свої роботи, щоб поставити під сумнів усталені норми, кинути виклик політичним структурам і подолати соціальну несправедливість. Творча інтелігенція в Європі займається політичними та соціальними проблемами, пропонуючи критичні коментарі на такі теми, як популізм, міграція, націоналізм, нерівність, дискримінація, права людини та ін.. Саме тому, мистецьке самовираження в Європі часто служить платформою для діалогу, кидаючи виклик статускво та виступаючи за соціальні зміни. Українські митці, як і європейські, також використовують метафоричну і символічну мову, щоб провокувати критичне мислення та сприяти суспільній дискусії про сучасні політичні й соціальні проблеми. За допомогою різних засобів вираження, наприклад, живопису, скульптури, перформансу та мультимедійним інсталяціям, вони через свої твори, спонукають до роздумів, підвищують обізнаність і надихають на суспільно корисні справи широке коло громадян.

Концептуалізм і мінімалізм також стали значущими трендами сучасного європейського мистецтва. Митці, висвітлюючи нові ідеї і концепції, часто використовують прості форми та мінімалістичну естетику для передачі своїх меседжів. Як відомо, концептуалізм наголошує на інтелектуальних і філософських аспектах мистецтва, кидаючи виклик традиційним уявленням про майстерність та естетику, але українські митці, як і європейські, розширюють його межі, використовуючи мінімалістичні підходи для розкриття таких тем, як ідентичність, мова, зв'язок між мистецтвом і суспільством та ін..

На протигагу концептуальним та мінімалістичним тенденціям, у європейському мистецтві також спостерігається відродження традиційної майстерності. Митці досліджують властиві окремим регіонам народні техніки та матеріали, презентують широкому колу глядачів красу майстерності та зберігають культурну спадщину. Ця тенденція відображає нагальну суспільну необхідність відновлення зв'язку із мистецькими традиціями та актуалізації майстерності ремісників. Європейські й українські митці поєднують традиційну майстерність із сучасними концепціями, створюючи роботи, які долають прірву між минулим і сьогоденням, що є дуже актуальним для соціокультурної сфери в Україні.

Культурне розмаїття Європи та довга історія міжкультурних зв'язків вплинули на тенденції сучасного мистецтва. Європейські митці не тільки активно сприймають мультикультуралізм, а й черпають натхнення з глобальних перспектив. Ця важлива й для України тенденція сучасного мистецтва передбачає дослідження різних культурних традицій та кидає виклик європоцентричним наративам, залучаючи громадян до дискусій на теми ідентичності, міграції та гібридності. Українські митці створюють свої роботи під впливом різноманітних культурних течій, які відображають складність сучасного європейського досвіду і сприяють взаємозбагаченню художніх стилів і сюжетів.

Ще одна тенденція сучасного європейського мистецтва – все більше застосування трансдисциплінарних підходів, що стирають межі між різними художніми дисциплінами. Митці з Європи все частіше в своїх роботах поєднують різноманітні засоби виразності, включаючи елементи перформансу, інсталяції, відео, звуку та ін.. Цей міждисциплінарний підхід дозволяє їм отримати більш цілісний та захоплюючий художній досвід, кидаючи виклик традиційній категоризації мистецтва та розсуваючи його межі. Співпраця між митцям та науковцями і дослідниками з

різних галузей знань стає все більш поширеною, результатом чого є соціокультурні проекти, що об'єднують досвід творчої інтелігенції. Таким чином, трансдисциплінарне мистецтво в Україні, як і в Європі, кидає виклик традиційним наративам, сприяє інноваціям, покращує взаємодію у соціокультурній сфері.

Поява у 21 столітті інформаційних технологій та Інтернету революціонізувала спосіб створення, поширення та сприйняття мистецтва. Розповсюдження інноваційних технологій глибоко вплинуло на сучасне світове мистецтво, а європейські митці були в авангарді творчих експериментів, створюючи нові можливості і форми художнього вираження та залучення відвідувачів. Впливовою тенденцією в Європі стало нове цифрове медіа-мистецтво, що стерло межі між фізичною та уявною творчою сферами. Для створення інноваційних та привабливих творів мистецтва митці використовують цифрові інструменти, такі як відео, віртуальна і доповнена реальність, інтерактивні інсталяції, онлайн-виставки та ін.. Поєднання мистецтва та інноваційних технологій відкрило нові шляхи для творчих експериментів, пропонуючи як європейським, так і українським митцям різні засоби для розвитку соціокультурної сфери, креативу та більшого залучення аудиторії.

В Європі в останні роки зростає усвідомлення екологічних проблем з якими стикається наша планета, що глибоко вплинуло на сучасне мистецтво. Подібно до світової тенденції, європейські митці все більше звертаються до тем захисту навколишнього середовища і використовують свої роботи для підвищення обізнаності про них та закликаючи громадян переглянути свій вплив на довкілля. Митці як в Європі, так і в Україні використовують різні художні форми, засоби та підходи для вирішення таких питань, як зміна клімату, вирубка лісів, забруднення, взаємозв'язок людей і природи та шкідливий вплив людської діяльності на неї. Завдяки інсталяціям, скульптурам, перформансам, змішаним медіа-творам і залученню глядачів вони прагнуть підвищити екологічну обізнаність, спонукають до роздумів про навколишнє середовище та наголошують на необхідності захисту природи і дій у напрямку більш сталого майбутнього.

Висновки. Оскільки людству у 21 столітті все важче орієнтуватися в складнощах сучасного світу, то мистецтво залишається потужним засобом для роздумів, натхнення та соціальних змін. Європа залишається процвітаючим центром мистецьких досліджень і творчості та робить свій внесок у яскравий гобелен світового мистецтва.

Тенденції сучасного світового мистецтва в Європі відображають різноманітність художніх практик та динамічний і постійно мінливий характер європейського суспільства. Безперервна еволюція європейського мистецтва сприяє створенню яскравого та різноманітного художнього ландшафту в сучасному світі.

Від сприйняття культурного плюралізму, ідентичності, різноманітності до вивчення нових технологій, сучасні митці знаходяться в авангарді творчого самовираження. Від графіті, вуличного, інсталяційного мистецтва та концептуалізму й мінімалізму до політичних і соціальних проблем, європейські митці продовжують розширювати межі художнього вираження. Впливовими тенденціями стали: нове цифрове медіа-мистецтво, відродження традиційної майстерності, застосування трансдисциплінарних підходів, що демонструє адаптивність та інноваційність європейського мистецтва. Крім того, зростаючий акцент на екологічній обізнаності та вирішенні проблем навколишнього середовища підкреслює роль митців у вирішенні нагальних глобальних викликів як в Європі, так і в Україні. Завдяки своїй роботі вони відкривають унікальні перспективи, розсувають межі, кидають виклик усталеним нормам, ставлять під сумнів суспільні наративи, провокують змістовні дискусії і створюють мистецтво, що

резонує з аудиторією як у локальному, так і в глобальному масштабі.

Важко переоцінити важливість знань про сучасне європейське мистецтво для менеджерів соціокультурної діяльності. Спочатку вони отримують базові теоретичні знання та практичні навички про сучасне європейське мистецтво під час навчання у закладах вищої освіти при вивченні дисципліни «Тренди сучасного світового мистецтва», а потім поповнюють та розширюють їх впродовж всього життя. Менеджери СКД, які розуміються на течіях сучасного європейського мистецтва, можуть адаптувати свої стратегії та взаємодіяти з різноманітною аудиторією як у реальному так і у віртуальному просторі в Україні і за кордоном. Готовність до інновацій та дослідження нових мистецьких територій може підвищити ефективність їх діяльності і допомогти у залученні ширшого кола відвідувачів. Вони можуть передбачати суспільні зміни, створювати привабливі культурні проекти та надавати можливість перспективним українським митцям презентувати свої роботи в Європі. Залишаючись в курсі європейського мистецького ландшафту, що постійно розвивається, менеджери СКД можуть гарантувати, що їх діяльність залишається динамічною, впливовою та актуальною, збагачуючи життя окремих людей і спільнот та соціокультурну сферу України (Солдатенко, 2023).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабченко Я. Ю. Образна презентація інформації в сучасному медіапросторі культури: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2021. 16 с.
2. Велика ідея. Тетяна Філевська: Київський художній інститут міг би бути Баухаусом. URL: <https://biggggidea.com/practices/1520/> (дата звернення: 10.08.2023).
3. Мудрак М. Понад кордонами. Модерна українська книжкова графіка. 1914–1945. Критика. Київ, 2008. 184 с.
4. Солдатенко О. І. Важливість знань про тренди сучасного світового мистецтва для менеджерів соціокультурної діяльності. *Матеріали V Міжнародної наукової конференції здобувачів вищої освіти, молодих вчених та науковців «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства»*. (Одеса, 25-26 травня 2023 р.) Одеса, 2023. С. 167-169.
5. Чембержі Д. А. Інсталяція як візуально-комунікативна практика: творення сучасного мистецького простору: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2021. 19 с.
6. Шепеть Т. М. Станкова графіка Львова 1990–2000-х років: національна специфіка та європейський мистецький контекст: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства.. Львів, 2019. 18 с.
7. "T.J. Clark: The Art Historian and the Poet". The Wheeler Centre. 15 June 2011. Archived from the original on 11 June 2012.
8. Benjamin H. D. Buchloh. Formalism and Historicity: Models and Methods in Twentieth-Century Art. The MIT Press (February 6, 2015). 592 p.
9. Charles Harrison. An Introduction to Art. Yale University Press, 2008. 335 p.
10. Greenberg C. Late Writings / ed. by R. C. Morgan. St. Paul: University of Minnesota Press, 2003.
11. Hal Foster. Brutal Aesthetics, 2020. Princeton University Press.
12. Jean Clay. Paroles d'artistes (French Edition).Éditions Thierry Marchaisse; 1st edition (January 7, 2017). 244 p.
13. Jude Bloomfield; Franco Bianchini. Planning for the Intercultural City. Comedia (November 25, 2004). 160 p.
14. Nochlin, Linda; Reilly, Maura (2015). Women Artists: The Linda Nochlin Reader. New York: Thames & Hudson.
15. Pollock G, Museums after Modernism: Strategies of Engagement (Blackwell's, 2007)
16. Rosalind Krauss". The Art Story. The Art Story Foundation. Retrieved October 5, 2012.
17. Yve-Alain Bois. An Oblique Autobiography Paperback. December 6, 2022

REFERENCES

1. Babchenko Ya. Yu. *Obrazna prezentatsiia informatsii v suchasnomu mediaprostori kultury* [Figurative presentation of information in the modern media space of culture] Kyiv, 2021. 16 p. [in Ukrainian].
2. Velyka idea. Tetiana Filevska: Kyivskiy khudozhnii instytut mih by buty Baukhausom [Filevska: Kyiv Art Institute could be Bauhaus] URL: <https://biggggidea.com/practices/1520/> (Last accessed: 16.11.2022) [in Ukrainian].
3. Mudrak M. *Ponad kordonamy. Moderna ukrainska knyzhkova hrafiika. 1914–1945.* [Above borders. Modern Ukrainian book graphics. 1914–1945]. Criticism. Kyiv, 2008. 184 p. [in Ukrainian].
4. Soldatenko O.I. *Vazhlyvist znan pro trendy suchasnoho svitovoho mystetstva dlia menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti. Materialy V Mizhnarodnoi naukovoï konferentsiia zdobuvachiv vyshchoi osvity, molodykh vchenykh ta naukovtsiv «Kontsepty sotsiokulturnoi transformatsii suchasnoho suspilstva»* [The importance of knowledge about the trends of modern world art for managers of socio-cultural activities. *Materials of the 5th International Scientific Conference of Graduates of Higher Education, Young Scientists and Scientists "Concepts of Socio-Cultural Transformation of Modern Society"*] (Odesa, May 25-26, 2023) Odesa, 2023. p. 167-169 [in Ukrainian].
5. Chemberzhi D. A. *Instaliatsiia yak vizualno-komunikatyvna praktyka: tvorennia suchasnoho mystetskoho prostoru* [Installation as a visual-communicative practice: creating a modern artistic space] Kyiv, 2021. 19 p. [in Ukrainian].
6. Shepet T. M. *Stankova hrafiika Lvova 1990–2000-kh rokiv: natsionalna spetsyfika ta yevropeiskiy mystetskyi kontekst* [Easel graphics of Lviv in the 1990s–2000s: national specificity and European artistic context] Lviv, 2019. 18 p. [in Ukrainian].
7. "T.J. Clark: The Art Historian and the Poet". The Wheeler Centre. 15 June 2011. Archived from the original on 11 June 2012
8. Benjamin H. D. *Buchloh. Formalism and Historicity: Models and Methods in Twentieth-Century Art.* The MIT Press (February 6, 2015). 592 p.
9. Charles Harrison. *An Introduction to Art.* Yale University Press, 2008. 335 p.
10. Greenberg C. *Late Writings* / ed. by R. C. Morgan. St. Paul: University of Minnesota Press, 2003
11. Hal Foster. *Brutal Aesthetics*, 2020. Princeton University Press
12. Jean Clay. *Paroles d'artistes (French Edition).* Éditions Thierry Marchaisse; 1st edition (January 7, 2017). 244 p.
13. Jude Bloomfield; Franco Bianchini. *Planning for the Intercultural City.* Comedia (November 25, 2004). 160 p.
14. Nochlin, Linda; Reilly, Maura (2015). *Women Artists: The Linda Nochlin Reader.* New York: Thames & Hudson
15. Pollock G, *Museums after Modernism: Strategies of Engagement* (Blackwell's, 2007).
16. Rosalind Krauss". *The Art Story.* The Art Story Foundation. Retrieved October 5, 2012
17. Yve-Alain Bois. *An Oblique Autobiography* Paperback. December 6, 2022